

חנניה גוטמן

האם התורה מעגלת מספרים?

"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום, והקרבתם מנחה חדשה לה'" (ויקרא כ"ג, טו-טז). בפסוקים אלו קיימת סתירה. בפסוק טו נאמר שצריך לספור "שבע שבתות תמימות" - דהיינו ארבעים ותשעה ימים. ואילו בפסוק טז נאמר "תספרו חמישים יום".

להלכה נפסק¹, שצריך לספור ארבעים ותשעה יום ולא יותר. וזו אחת מהדוגמאות לסתירה בין פשוטו של מקרא לבין ההלכה בתושב"ע. כידוע, ישנה מחלוקת בין הפרשנים, כיצד להתייחס למדרש ההלכה הסותר את פשוטו של מקרא.

בעל ה"כתב והקבלה"², המלבי"ם ועוד הם בגישה "שהדרש הוא הפשט". לפי גישה זו נצטרך להתאמץ מאוד (סירוס המקרא לדוגמא) ע"מ להוכיח שהתורה התכוונה בלשונה הפשוט למסקנת חז"ל בדרשתם. ואילו הגר"א³, הנצי"ב הם בגישה שה"פשט יפשט - והדרש ידרש", דהיינו שישנה משמעות וסיבה לכך שהתורה כתבה בסגנון הפשט למרות שההלכה הנלמדת מהמדרש היא שונה.

נאמן לשיטתו, כותב הגר"א בפירושו "אדרת אליהו" (תחילת פ' משפטים) על הפסוק: "והגישו אל הדלת או אל המזוזה" את הדברים הבאים:

"פשטא דקרא גם המזוזה כשרה (לרציעה), אבל הלכה עוקרת את המקרא (להלכה הרציעה היא בדלת בלבד), וכן ברובה של פרשה זו, וכן בכמה פרשיות שבתורה, והן מגדולת תורתנו שבעל פה, שהיא הלכה למשה מסיני, והיא מתהפכת כחומר חותם, על כן צריך שידע פשוטו של תורה, שידע החותם".

1. רמב"ם הלכות תמידין ומוספין פ"ז, כ"ב. שו"ע או"ח ס' תפ"ט, א'.
 2. "מאמר התורה" - הקדמת "הכתב והקבלה" לפירושו לתורה: "כי תפקחנה עיני שניהם לראות כי אין הבדל בין הדרש ובין הפשט, כי אם כמו תוך הכלי לחיצונו. י".
 3. ובהקדמת המלבי"ם לפירושו לספר ויקרא: "...כי הדרוש הוא הפשט המוכרח והמוטבע בעומק הלשון וביסודי השפה העברית, וכל התורה המסורה בעי"ף הלא כתובה על ספר תורת אלוקים מפורש ושום שכל".
3. "קריה נאמנה", רש"י פין, ערך הגר"א: "...ודבר גדול השמענו רבנו בזה ללמדנו דעת שלא ניגע לריק למצוא לכל דרשות חז"ל מקור בפשט ולעקש את הישרה, כאשר רבים וכן חכמים אשר מקנאתם לכבוד חז"ל, נתנו נפשם לקרב אל הפשט בזרוע את הדרשות היותר רחוקות ממנו....".

כוונתו של הגר"א היא, שהפסוק לפי פשוטו הוא כמו הותמת היוצרת תמונה הפוכה למה שחקוק עליה, כך מדרש ההלכה הוא לפעמים השתקפות הפוכה של פשוטו של מקרא. וכדי להבין היטב את מדרש ההלכה עלינו ללמוד ולדעת היטב את פשוטו של מקרא (מה שחקוק על החותמת).
לכן גם אנו נלך בדרכו של הגר"א ונעמיק בעקבות הפרשנים, כדי לדעת מהי החותמת שהביאה לזאת החתימה.

רש"י על פסוק טז ד"ה "חמישים יום" מביא שני פירושים, הראשון על דרך הדרש והשני לפי הפשט. ואלו דבריו:

"**זיום החמישים תקריצוב, ולומר אני זה מדרשו. אצל פשוטו, עד ממחרת השבת השביעית שכול יום החמישים תספרו, ומקרא מסורס הוא**"⁴.

המשותף לשני הפירושים הוא שכשהתורה כתבה "עד ממחרת..." הכוונה היא ל"עד, ולא עד בכלל" (כפי שכתב רש"י בדבור המתחיל הקודם). וגם כשרש"י מפרש על פי הפשט, הוא מפרשו כ"מקרא מסורס" וכאילו היה כתוב "עד ממחרת השבת השביעית, שהוא יום החמישים, תספרו".
השאלה שמתעוררת כאן⁵ היא מדוע כתבה התורה בלשון זו? סגנון דברים שצריך לסרסו כדי להבין את משמעותו?

במדרש⁶ נאמר:

"תספרו חמישים יום, תניא יכול יספור חמישים יום ויקדש יום החמישים ואחד, ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה, יכול יספור ארבעים ושמונה ויקדש יום מ"ט, ת"ל תספרו חמישים יום, הא כיצד? מנה ארבעים ותשע וקדש יום חמישים כיוכל".

הרמב"ן בעקבות מדרש זה. מציע הסבר בסגנון ה"גזרה שווה", דהיינו כאשר יש לי מקרא אחד סתום, ומקרא אחד מפורש, אנו משווים בין המקרא המפורש למקרא הסתום.

ביובל כתוב: "וספרת לך שבע שבתות שנים... תשע וארבעים שנה" (ויקרא כ"ה, ח) ואחרי כן כתוב: "וקדשתם את שנת החמישים שנה" (פסוק י). ולכן גם בספירת העומר כוונת התורה שנספור ארבעים ותשעה יום. ונקדש את היום החמישים, שהכוונה היא לעשותו "שבתון, מקרא קודש".

אמנם הרמב"ן, על פי המדרש, אינו משתמש בביטוי "מקרא מסורס" וגם לא בכלל "עד, ולא עד בכלל", אך עדיין תמוה מדוע הכתוב בעניין ספירת העומר,

4. התוס' במנחות סה, ע"א ד"ה "כתוב", כותב את אותם דברים.

5. בעצם בכל מקום שבו רש"י והמפרשים משתמשים בכלל "מקרא מסורס הוא".

6. ספרא, אמור, פרשה י' ד"ה פרק י"ב.

היה צריך להכתב בצורה סתומה, והדרך לפענחו תהיה רק על ידי מקרא מפורש במקום אחר.

הרא"ש⁷ מציע רעיון מקורי לפתרון הבעיה ולפי דבריו: הערך האמיתי של המספר חמישים, הוא ארבעים ותשע, אלא שהתורה נוהגת "**לעגל**" מספרים כאלה, ולכן כתבה חמישים.

ולחיוק דבריו מביא הוא כראיה עוד שתי דוגמאות:

א. "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (בראשית מ"ו, כז) כאשר בפועל הם היו רק ששים ותשע.

ב. "ארבעים יכנו" (דברים כ"ה, ג) ולפי הדין, מכים אותו שלושים ותשע.⁸

אם כן לפי דברי הרא"ש, כאשר מספר מסוים חסר יחידה אחת (39, 49, 69), מהמספר העשרוני (40, 50, 70) התורה נוהגת "לעגל" אותו למספר העשרוני הבא אחריו.

הקשיים

פירוש זה שהוא מוקד מאמרנו מעורר כמה קשיים ותמיהות:

- א.** האם כלל זה עומד במבחן בכל המקרים שבהם יש מספר עגול בתורה?
 - ב.** במידה והתשובה לשאלה הקודמת היא "לא", כיצד נדע להבחין בין המקרים בהם התורה מעגלת, למקרים בהם התורה לא מעגלת?
 - ג.** כיצד יתכן שהתורה הקדושה, שעליה נאמר ש' עקיבא היה דורש תילי תילים של הלכות מקוצו של יוד, מעגלת מספרים? הרי תירוץ מעין זה כורת את כל הענף שעליו יושב מדרש ההלכה! כי איך ניתן **לדייק** ולדרוש מתוך מילים או אותיות, אם בעצם התורה לא תמיד מדויקת?!
- כדי להתמודד עם הקשיים נברר את שתי הדוגמאות הנוספות שהביא הרא"ש.

שבעים נפש?

"כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש" (בראשית מ"ו, כז). הגמרא בבא בתרא קכג, ע"ב: מקשה: "בכללן אתה מוצא שבעים ובפרטן אתה מוצא שבעים חסר אחת", ומתרצת הגמרא שזו יוכבד בת לוי. וכך גם מפרש רש"י על פסוק טו שם.

7. סוף מסכת פסחים סעף מ' למען הדיקוק, הראב"ע בפירושו לפסוק "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרים שבעים" (בראשית מ"ו, כז) קדם לו ברעיון זה.
8. בחידושי יעב"ץ (פסחים שם) הוסיף דוגמא נוספת "בני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה" אע"פ שהיה חסר שלושים יום.

מלבד תירוץ זה, ישנם עוד שבעה תירוצים⁹ המופיעים במדרשים שונים, הבאים לענות על השאלה, מי הוא זה שהשלים את המניין? ואלו הם: א. יעקב; ב. דן או חושים בן דן; ג. סרח בת אשר; ד. הקב"ה; ה. אסנת בת דינה; ו. תאומה עם דינה; ז. תאומה עם בנימין.

הראב"ע על פסוק כז כתב: "יש אומר, כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון", דהינו המספר העגול. יוצא שכבר בימיו הכירו בדעה¹⁰ שהובאה אח"כ ברא"ש, אך הוא דוחה אותה, ואלו דבריו: "וזה המפרש טעה, בעבור שמצאנו, כל נפש בניו ובנותיו שלושם ושלש והם שלושם ושתים". כוונתו היא כזו, בפסוק טו נאמר: "כל נפש בניו ובנותיו שלושם ושלש" וכשאנו סופרים אותם אנו מוצאים שיש רק שלושם ושניים. וכאן לא שייך לומר שהמספר שלושם ושלוש, הוא סך החשבון, או בלשונו מספר עגול, וכיון שהוא גם לא מקבל את התירוץ שזו יוכבד, לכן הוא מתאמץ להוכיח על פי פשטי המקראות שיעקב הוא זה שמשלים את המניין. לענייננו, הקושי שמעורר הראב"ע הוא, שלהגדיל מס' משלושים ושתים לשלושים ושלוש, לא נקרא לעגל, ואם כן לא ניתן לתאר שיטה זאת כדרכה של תורה.

קושי נוסף, מעורר ה"קרבן נתנאל" (פסחים שם), הרי חז"ל בבא בתרא¹¹ (ובשאר המדרשים) תירצו תירוצים שונים כיצד להשלים את המניין. ואם פירושו של הרא"ש נכון, מדוע חז"ל לא הביאו אותו? ויעוין שם שניסה ליישב את דברי הרא"ש, אך בעצמו כתב שהוא דוחק, מה עוד שכל שאר המדרשים נשארו קשים.

התירוצים

ה"עיניים למשפט" (מכות כב, ע"ב) שהתמודד עם קשיים אלו, תירץ באופן הזה:

9. ב"תורה שלמה" לרב מנחם מנדל כשר, חלק שביעי (כרך שמיני), הערה קנ"א, מביא באריכות את כל המקורות לתירוצים הנ"ל.
 10. רבי אברהם בן הרמב"ם (על בראשית מ"ו, יד) גם מביא דעה זו בשם "אבי אבא ז"ל", ז"א שדעה זו ידועה, כבר בתקופת אביו של הרמב"ם.
 11. הגליון מהרש"א (על פסחים שם) מציין גמ' נוספת: קידושין לח, ע"א: "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה - וכי ארבעים שנה אכלו? והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום אכלו! אלא לומר לך, עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן".
- ה"עיניים למשפט" מציין גם את הגמרא בתענית דף כט, ע"א: "ותניא: בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים, וכתוב: וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום - הני ארבעים יום נכי חד הוו! - אמר אביי: תמוז דהייא שתא מלוייה מליוה. וכן סנהדרין קז, ע"ב: "ארבעים שנה מלך דוד", והקשו שם והרי חסר ששה חודשים וכו'.

שיש לחלק בין מקומות שבהם התורה אמרה את דבריה בדרך ציווי כמו "תספרו חמישים יום", או "ארבעים יכנו" וכי' ואנו מוצאים שההלכה סותרת למספר זה, במקרה זה אנו אומרים שהתורה, "מעגלת", והכוונה למספר אחד פחות.

עד כאן פירושו, ולכאורה, הדברים תמוהים, ויש מקום לסברא הפוכה, הייתי מצפה שדווקא כשהתורה מספרת עובדה היסטורית היא תעגל מספרים, כי הפרטים הם לא מה שחשוב למסר הרעיוני שבסיפור, ואילו כשתורה באה ללמד הלכה היא תדייק!

ה"ערוך לנר" (מכות כב, ע"ב) מתרץ באופן אחר, ולדעתו ודאי שהרא"ש לא התכוון שבכל מקום שכתוב מספר עגול בתורה הכוונה למספר אחד פחות, הרי לא מצאנו זאת בתשלומי ערכים - עשרים וחמישים שקלים, ולא מצאנו זאת בתשלומי אונס ומפתה - חמישים שקלים, אלא שישנם מקומות שמלבד פשטי המקראות, יש ראייה ממקום אחר להלכה המקובלת, ולכן כל אשר עשה הרא"ש, הוא לתת פירוש פשוט להלכה הרווחת¹², וכך הוא הפירוט:

במלקות - ישנם שני תימוכין למספר - 39:

- א. דרשת הגמ' - שלא כתוב "ארבעים במספר". (היא תובא להלן)
- ב. הלכה למשה מסיני.

בספירת העומר - שני תימוכין ל-49:

- א. פסוק אחר - שבו נאמר שבע שבועות תספור לך.
- ב. הלכה למשה מסיני.

ובעניין הפסוק **שבעים נפש** - כאן לא שייך הלכה למשה מסיני, כי זה עניין היסטורי ולא עניין הלכתי, ולכן כאן, הגמ' צריכה לתת את הדרשה על יוכבד וכדו', כי הטעם של "עייגול המספרים" לא עומד בפני עצמו. כעת נעבור לדוגמא הנוספת:

ארבעים יכנו

"והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר, ארבעים יכנו לא יוסיף, פן יוסיף להכותו..." (דברים כ"ה, ב-ג). במסכת מכות דף כב, ע"ב ישנה מחלוקת בין ת"ק ור' יהודה על מספר המלקות שמכים. ת"ק סובר שמכים אותו ארבעים חסר אחת, ולדעת ר' יהודה מכים ארבעים שלמות. לפי פשט המקרא מכים אותו ארבעים כדעת ר' יהודה, אך להלכה נפסק

12. בשו"ת "חכם צבי" סימן קי"ד כתב: "...דהרא"ש לפשטיה דקרא קאיי".

כחכמים. והסיבה: סוף פסוק ב' מסתיים במילים: "כדי רשעתו במספר". ותחילת פסוק ג' פותח במילים: "ארבעים יכנו לא יוסיף" אומרת הגמ' סמיכות המילים "במספר" ו"ארבעים" באה ללמד על מניין שהוא סומך לארבעים, דהיינו מספר הסמוך לארבעים והוא שלושים ותשע.

דרשה זו מזכירה את דברי רש"י בעניין "עד ממחרת השבת השביעית תספרו", ששם פירש ע"י סירוס המקרא שלא על פי הטעמים, וכאן הסירוס הוא יותר חמור, כי כאן הגמרא מחברת בין סוף פסוק אחד, לתחילת פסוק אחר. האם יש הסבר להפחתה זאת שעשו חז"ל במספר, מבלי שנאמר שהיה לחז"ל קבלה או הלכה למשה מסיני בעניין?

לרמב"ם יש שיטה מיוחדת בעניין, שיכולה להסביר זאת, וכך פסק הרמב"ם: "כמה מלקין את המחויב מלקות... לפיכך אמרו חכמים שאילו הבריא ביותר מכין אותו שלושים ותשע, שאם יוסיף לו אחת, נמצאת שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו" (הלכות סנהדרין פרק י"ז, ה"א).

חידושו של הרמב"ם - הוא שמדין תורה אכן צריך היה ללקות ארבעים שלמות כדעת ר' יהודה. אלא שחכמים הפחיתו אחד, כדי שגם אם הוא יוסיף אחת, עדיין לא יעבור על מצוות "בל תוסיף".

הכסף משנה מסופק אם כוונת הרמב"ם שמדין תורה ראוי ללקות ארבעים או שכוונת הרמב"ם שחכמים קיבלו הלכה למשה מסיני שלוקה שלושים ותשע ולא יותר, ומה שכתב, משום לא יוסיף, זהו טעם שנתן הרמב"ם לדרשת חכמים. כי בגמרא יש ראייה לכל צד, מחד גיסא - הדרשה של "במספר ארבעים" היא ראייה שלוקה שלושים ותשע מהתורה. ומאידך גיסא - בהמשך הגמרא נאמר: "אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא, דאילו בספר תורה כתיב ארבעים, ואתו רבנן ובצרו חדא". סיום דבריו של רבא הם ראייה שרבנן הפחיתו ממה שהיה צריך ללקות על פי התורה.

והלחם משנה - הכריע שכוונת הרמב"ם כמו שמשמע מהמשך הגמרא, שרבנן הפחיתו מדין התורה.

השאלות שנשאלות על פסיקת הרמב"ם הם:
א. מדוע העדיף הרמב"ם את דרשת רבא, על דרשת הגמרא העיקרית המסבירה את דברי חכמים "במספר ארבעים"?
ב. מנין לרמב"ם שהטעם לתקנת חכמים - הוא משום "לא יוסיף"?

הרש"ש וכן ה"אור שמח" מציינים שמקור דברי הרמב"ם, הוא מדרש רבה על פרשת קרח, פרק י"ח, אות כ"א וזה לשון המדרש:

"ארבעים יכנו לא יוסיף - כנגד ארבעים קללות שנתקללו נחש וחיה ואדם ואדמה, ופחתו חכמים אחת משום לא יוסיף".

אומר הרש"ש (שם): "מכוון ממש לדברי הרמב"ם בפרק י"ז... ובחינם גמגמו עליו הכסף משנה והלחם משנה". וה"אור שמח" (על הרמב"ם שם) כתב: "...ודבריו (דברי הרמב"ם) דברי אלוקים חיים יוצאים מפי מדרש רבה פרשת קרח" וכו'.

אם כן, התברר לנו מדוע הרמב"ם פסק להלכה, כדרשת רבא שבהמשך הגמרא. ולכן צריך לומר שדרשת הגמרא העיקרית ("במספר ארבעים") הייתה אסמכתא בעלמא.

הרובד הרוחני

עד כה ראינו הסברים ומקורות על דרך הפשט, לשאלה האם התורה מעגלת או סוכמת מספרים, אך עדיין נשארה שאלה, שאלה שחזרת על עצמה בכל פעם שיש ניגוד בין ההלכה לבין מה שכתוב בתורה, והשאלה היא: מדוע בכל זאת התורה כתבה את דבריה בדרך זו? והרי "אין המקרא יוצא מידי פשוטו"? ולכן מוטלת עלינו המשימה למצוא את המשמעות להבנת הפסוק גם לפי פשוטו. כיוון שהשאלה היא על ניגוד שבין ההלכה לפשט המקרא, לכן נתמקד בשני העניינים הבאים: ספירת העומר ומלקות.

ספירת העומר

"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום, והקרבתם מנחה חדשה לה'" (ויקרא כ"ג, טו-טז).
כזכור, רש"י על פסוק זה כתב:
"ציוס החמישים תקריבו, ואומר אני זה מדרשו, אבל פשוטו, עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום החמישים תספרו, ומקרא מסורס הוא".

המהר"ל ב"גור אריה" על התורה (על פסוק טז) שואל: "ולא ידעתי מי דחקו לרש"י לסור מן המדרש, כי יתפרש המדרש הזה לפי פשוטו" נסביר את דבריו, על פי המדרש, המילים "חמישים יום" לא שייכות לתחילת הפסוק ("עד ממחרת...") אלא לסוף הפסוק, למילים: "והקרבתם מנחה חדשה לה".
כנראה שרש"י לא אימץ את הסבר המדרש ונדחק לסרס את המקרא, בגלל טעמי המקרא, שהטעם "אתנחתא" שהוא הטעם המפסיק ביותר אחרי סוף פסוק, מופיע על המילה "יום" (חמישים יום). יוצא שהמילים "חמישים יום" שייכות לתחילת הפסוק.

אלא שהמהר"ל - רוצה להראות שגם לדעת המדרש, מילים אלו משתייכות לתחילת הפסוק. ואלו דבריו:

"והא דלא כתב והקרבתם ביום החמישים, שאם כתב תספרו מ"ט יום וביום המחרת והקרבתם, היה יום החמישים נבדל מן המ"ט יום, ולא היה שייך כלל אל מ"ט ימים, אבל הוא שייך אל המ"ט ימים, אף על גב שאין יום חמישים נכנס עמהם במספר הימים, ודבר זה הוא מופלג בחכמה, ואין זה מקומו".

לפי דבריו אם היה נכתב בתורה כפי המקרא המסורס, המבדיל בין ספירת הארבעים ותשע יום לבין יום החמישים שהוא יום הקרבה, היה משתמע שאין כלל קשר בין יום החמישים לימי הספירה... **וזאת לא כוונת התורה.** כי כוונת התורה היא שיום החמישים, הוא כן שייך לספירה, למרות שלא סופרים אותו. כך סתם המהר"ל ולא פירש למה כוונתו. ורמז לנו שאין זה מקומו. ואכן במקומות אחרים הוא הרחיב את היריעה. ב"תפארת ישראל" (פכ"ה, עז) כתב:

"אין השכל משתתף ומתחבר עם הגוף, רק הוא נבדל מן הגוף, ולפיכך צריך הספירה עד חמישים, כי אז בא הוא למדריגת התורה, שהוא שכל נבדל. כי התורה היא משער החמישים שהוא נבדל מן האדם, ולפיכך מספר החמישים ראוי אל המעלה הנבדלת השכלית, כי מספר זה שהוא חמישים, נבדל מן המספר הקודם, וראוי לקבל אז התורה השכלית שהוא נבדל מן הגוף... ולפיכך צריך לספור עד החמישים, ואין החמישים בכלל הספירה, כי אם היה ג"כ בכלל הספירה, היה משותף עם התשע והארבעים, ודבר זה אינו, כי לא היה בכלל תשע וארבעים, רק הוא נבדל לעצמו כמו השכל שהוא נבדל".¹³

ואע"פ שמדובר כאן בדברים נשגבים, לעניות דעתי זוהי כוונתו: ספירת הארבעים ותשעה יום היא ספירה מדורגת עד לקבלת התורה ביום החמישים, וכמו שהגוף, עם כל עידונו והתקדשותו, הוא לעולם לא יהיה במדרגת או ברמת הצד הרוחני שבאדם (הנשמה), אלא הוא משמש כבסיס ושלד להופעתה (בלשון הקבלה "מרכבה לשכינה"). כך ספירת העומר במשך ארבעים ותשעה יום, הם הכנה והתעלות לקראת קבלת התורה, שביום החמישים, אבל 13. דבריו כנראה מבוססים על דברי הזהר פרשת אמור (קע"ז). ועל פי תרגום פירוש הסולם: "ויאלו חמישים יום, מ"ט (49) יום הם כלל הפנים של התורה. כי יש בתורה מ"ט (49) פנים טהור, כי ביום החמישים הוא סוד התורה ממש, ואלו הם... ואם תאמר איך יש כאן חמישים, והלא ארבעים ותשע יום הם, שאין אנו סופרים יום החמישים, ומשיב אחד, הוא נסתר, והעולם נסמך עליו, וביום החמישים ההוא, בשבועות מתגלה הנסתר ומתכסה בו, כמלך הבא לבית ידידו, ונמצא שם, אף כאן כך הוא יום החמישים וכבר העמדנו סוד זה".

התורה עצמה היא מהות רוחנית לחלוטין ומובדלת (משער החמישים). ולכן **מחז גיסא** התורה אומרת, תספרו ארבעים ותשעה יום, כי כמו שלא שייך להשוות בין גוף לנשמה, כך לא שייך לצוות על האדם לספור ספירה שמשווה בין המהות הרוחנית המוחלטת, לבין דרגות השייכות לעולם החומר. אולם **מאיך גיסא** התורה כן רוצה ליצור קשר בין יום החמישים לשאר הימים, כי יום החמישים, יום קבלת התורה, הוא תכלית הספירה, ולכן נאמר: "תספרו חמישים יום". כאילו התורה אמרה: להלכה, תספרו ארבעים ותשעה יום, אך מטרת הספירה היא שתגיעו ע"י ספירתכם ליום החמישים¹⁴. ואם נדייק בלשון התורה נראה שרק לגבי ספירת שבע השבתות (ארבעים ותשעה יום) נאמר - "לכם", דהיינו ספירה המיועדת לכל אחד ואחד. לעומת "תספרו חמישים יום" שהיא אמירה סתמית וכללית.

ארבעים יכנו

"והיה אם-בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. ארבעים יכנו לא יוסיף, פן יוסיף להכותו..." (דברים כ"ה, ב-ג).

הרמב"ן כתב על פסוק זה:

"וטעם הארבעים כפי מדרשו (תנחומא ישן במדבר כ"ח), לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום, ילקה ארבעים ויצא ידי עונשין".

ומוסיף **המהר"ל**: "רק מפני שהוא יתברך אינו מעיר כל חמתו, לכך לא ילקה ארבעים שלימות, והיו קורין גם כן (כוונתו שבזמן המלקות היו קורים את הפסוק): "והוא רחום... ולא יעיר כל חמתו" ("גור אריה" עה"ת). דברי המהר"ל כאן דומים למה שכתב הספורנו בעניין "עין תחת עין", שמלכתחילה היה ראוי להוציא לו את העין ממש, "אלא שמשום חסרון השערותנו באה הקבלה שהכוונה לדמי חבלו". ואף כאן אומר המהר"ל: "מלכתחילה היה ראוי ללקות ארבעים מלקות מהטעמים שהובאו במדרש, אלא שמשום רחמי של ה' הוא לא לוקה אותן בשלמותן". ובהמשך דבריו כתב:

14. דברים דומים אפשר למצוא בספרי החסידות, לדוגמא "בספירת העומר סופרים ארבעים ותשעה ימים, שהם כנגד שבע המידות, שכל אחת מהן כלולה מכל שבע המידות האחרות, וביחד - ארבעים ותשע. כוונת הספירה היא להגיע להמשכת שער החמישים, שהוא בחינת הבינה. זהו שנאמר בכתוב (ויקרא כ"ג, טז) "תספרו חמישים יום", והלוא אין סופרים אלא ארבעים ותשעה ימים. אלא רמז יש כאן, שעל-ידי ספירת ארבעים ותשעה ימים, מגיעים וממשיכים את שער החמישים. (ספר המאמרים, תשי"ד).

"אמנם נראה כי בודאי היה ראוי ללקות ארבעים כנגד ארבעים יום של יצירת הוולד וביום האחרון הוא יום הארבעים מקבל הוולד הנשמה. ובכל ל"ט הוא בריאות הגוף ובגוף הוא החטא שבו היצר הרע והנשמה חטאה עמו שכל המחובר לטמא הרי הוא כמוהו בעודה עם הגוף.

ולפיכך אמרה תורה ארבעים יכנו שאף הנשמה שעם הגוף חייב המלקות שכל אשר הנשמה עם הגוף שהוא החוטא הרי היא כמוה כדלעיל, אכן כשמכין אותו ל"ט מכות ובה שבו יצירת הגוף נקי מן החטא, שכן אמרו חכמים כל חייבי מלקות נפטרו מידי עונשן על ידי מלקות, והרי בל"ט מכות הוסר החטא מן הגוף, וממילא נמצא הנשמה טהורה שאין בה פחיתות בעצמה רק כאשר היא מצורפת לגוף החוטא וכאשר הגוף נקי מן החטא אין כאן פחיתות וחטא בנשמה ואין צריך להלקותו עוד".

אם נסכם את דבריו נאמר כך, האדם נוצר בארבעים יום. במשך שלושים ותשעת הימים הראשונים נוצר הגוף, וביום האחרון, הוא היום הארבעים, הוא מקבל את הנשמה, ומרגע זה הוא בריאה אחת שמשולבים בה חומר ורוח יחדיו. כיוון שהמלקות הם כנגד יצירת האדם - הרי שהיה ראוי לו שילקה ארבעים מלקות, אלא שתפקיד המלקות הוא לזקק ולטהר את הנשמה מתוך הגוף שנטמא בחטא.

ואם כן, לאחר שהוא לוקה בשלושים ותשע מלקות ששייכות ליצירת הגוף, נשארת הנשמה טהורה לגמרי, ולכן לא שייך שילקה במכה נוספת.

המהר"ל ב"באר הגולה" (באר ראשון כב), הוסיף הסבר נוסף, הסבר המקשר את דבריו כאן לדבריו בעניין ספירת העומר:

"וכאשר תבין עוד דברים הנאמנים בענין מספר ל"ט מכות שחסרו חכמים אחד והוא עוד יותר עמוק. וזה כי הדבר ששיערה התורה אין ספק שיש לו טעם, דמיון זה שאמרה תורה ארבעים יכנו שהטעם הוא עד יצירת הולד... אמנם אי אפשר להכות אותו ארבעים במספר, כי האחרון לא שייך בו ספירה, כי הספירה היא פרטית, והאחרון שבימי היצירה, שהוא גומר ומשלים, אין שייך בו ספירה פרטית. ולכך כאשר זכר הכתוב המכות בכלל, ולא דרך פרט, אמר ארבעים יכנו, שהדין הוא להכותו ארבעים נגד יצירת הולד. אבל הספירה אחד אחר אחד, אין באחרון ספירה פרטית רק עד ל"ט.

וזה סוד הכתוב ג"כ שאמר (ויקרא כ"ג, טז) תספרו חמישים, ולא היתה הספירה רק מ"ט, כי החמישים הוא משלים, והמשלים אינו פרטי, ואין בו ספירה. לפיכך אי אפשר לפרש רק הסוכס ומשלים

מספר חמישים. ומכל מקום, כאשר יזכיר הכלל אמר תספרו חמישים יום. וכאשר תבין, תדע כי זהו פירוש הראשון. ואלו הם דרכי חכמה וסודי התורה, שהם עמוקים מני יום".

וכיוון שהדברים הם עמוקים מני יום ראוי לסיים בקטע מתוך מאמרו הנפלא של הרב עדין שטיינזלץ¹⁵, בעניין ספירת העומר שמסביר דברים אלו בלשון ימינו.

"בציווי התורה על ספירת העומר נאמר: "וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום". אחת הבעיות הקשורות להלכות ספירת העומר היא, שמצד אחד התורה מצווה לספור חמישים יום, אבל מאידך אנחנו לא מקיימים את המצווה. אנחנו סופרים אמנם שבע שבתות, ככתוב בתורה, אבל בסופו של דבר הספירה איננה בת חמישים יום. היום החמישים הוא חג השבועות בעצמו, אך הוא אינו נמנה בספירת העומר. בכדי להבין את משמעות העניין, יש להסביר את מהותו הפנימית של חג השבועות - את מעשה נתינת התורה.

כל דבר בעולם, בטבע או במציאות, אפשר להגיע ולהתקדם אליו באחת משתי דרכים. ישנם דברים, שניתן להגיע אליהם על-ידי מספר מסוים של צעדים - בין אם המרחק גדול מאוד ובין אם הוא קצר יותר. דברים אחרים לעומת זאת, אין כל דרך להגיע אליהם על-ידי איזה מספר צעדים שהוא, אפשר ללכת וללכת ולעולם להימצא באותו מרחק. זהו ההבדל בין מספר שהוא גדול מאוד לבין אין סוף. מספר גדול מאוד הוא מספר שאפשר להגיע אליו באופן מסוים, בצעדים מסוימים. אין סוף לעומתו, הוא דבר שלעולם, בכל מספר של צעדים, אי אפשר להגיע אליו.

מתן תורה, ביסודו של דבר, איננו עניין של התפתחות. לאמור: אי אפשר לעבור מספר מסוים של צעדים - להשתכלל, להתקדם, ללמוד יותר ולדעת יותר, ועל-ידי כך להגיע למתן תורה. במילים אחרות: הדרך ממצרים לארץ ישראל יכולה לקחת ארבעים שנה, אבל זו דרך שיש לה התחלה וסוף מוגדרים - ולכן יש בה התקדמות הדרגתית. במובן זה, הדרך מיציאת מצרים - או מכל נקודה שהיא, עד מעמד הר סיני, היא דבר שלעולם איננו נגמר. אפשר להתקדם לקראת המטרה, אבל אי אפשר לגעת בה בעצמה. אפשר להימצא כל הזמן בכיוון הנכון, אבל אי אפשר להגיע למקום.

מצד אחד, לקראת מתן תורה נעשות הכנות, נעשית לקראתו טהרה, נעשים לקראתו מאמצים. מאידך גיסא, מתן תורה מגיע כבקיעה של משהו שמופיע מלמעלה ואיננו מגיע מלמטה. האדם יכול לכל היותר לבנות כלי, אבל הוא איננו יכול למלא את הכלי הזה בתורה. התוכן של מתן תורה הוא דבר שאיננו נמצא

15. חוברת ביכורים, שיחות ומאמרים על חג השבועות, מאמר שלישי - חמישים יום.

בשום הגדרה, בשום מסגרת שהיא. המעבר מספירת העומר לשבועות, הוא מעבר של קפיצת מדריגה. המהר"ל מדבר על מעבר זה מתוך התייחסות למספרים - ארבעים ותשע וחמישים. המספר חמישים הוא לכאורה המספר העוקב של ארבעים ותשע, אבל למעשה, מדובר בשתי סיסטמות נפרדות של מספרים. המספר ארבעים ותשע נמצא בסיסטמה של מספרים שבנויה על שבע. למספר חמישים אי אפשר להגיע בסיסטמה הזאת; אפשר להגיע לארבעים ותשע ואפשר להגיע לחמישים ושש, אבל לא לחמישים.

כלומר, למרות שיש מרחק קטן בין ארבעים ותשע וחמישים - בכל זאת קיים ביניהם מעבר בין שיטת מספרים אחת לאחרת. בסגנונו של המהר"ל, זהו מעבר בין מספרים הבנויים על סיסטמה של הטבע, למספרים בסיסטמה אחרת שמבוססת על המספר עשר - שהמספר חמישים הוא אחד מהם. המעבר בין ארבעים ותשע לחמישים, הוא סוג של קפיצה ולא מעבר רציף. זהו מעבר למערכת אחרת לגמרי.

לאחר כל הספירות, יום אחרי יום ושבוע אחרי שבוע, הספירה בעצם לעולם איננה נגמרת. היא מגיעה עד למספר הקרוב ביותר לחמישים, אבל את היום החמישים בעצמו אי אפשר לספור. יום זה מגיע במובן מסוים בגדר של מתנה, כדבר שבא מלמעלה. הנקודה האחרונה, נקודה ההשלמה של הספירה, איננה תלויה בנו אלא בקב"ה.